

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Баранцова І. О.

Гогунська І. В., Заболотна Д. Д.

Мелітопольський державний
педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького

ЕТНОГЕНЕЗ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І КУЛЬТУРА МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН

Оскільки етнос є основним об'єктом вивчення етнографії, питання про його визначенні як поняття, типології, різних формах існування жваво дискутується у вітчизняній науці. У західній культурній антропології ці питання стають предметом обговорення значно рідше. Досить сказати, що положення, які увійшла в етнографічну класику книги Ф. Барта, не наражались на серйозний перегляд вже більше сорока років [1].

Етногенез – область дослідження походження, складання етносу; етнічна історія – це весь комплекс процесів, що відбуваються з даними етносом в ході його існування [2].

Етноси складаються з людей, носіїв етнічності, етнофоров (щодо терміну В.В. Піменова) [4]. Іноді, правда, визначити етнічну приналежність окремих людей буває досить важко. До якого етносу належить син естонки і татарина, який народився і виріс в Києві? Чи може він бути українцем?

Індивідуально людина може перебувати між етносами, і навіть поза ними, але соціально – ні. Адже інші люди визначають його як представника того чи іншого етносу, віднесуть його до того чи іншого народу, судячи з

зовнішності, мови спілкування, поведінки, конфесійної приналежності, ціннісної орієнтації і т.д.

Незважаючи на те, що, звичайно, існують міжетнічні контакти, в цілому кола спілкування більшості народів вибагливі. Між представниками одного народу існують набагато більш тісні зв'язки, ніж між представниками різних народів. Людина, яка отримала все більшу і більшу кількість зв'язків з представниками інших народів, поступово етнічно «розчиняється», або принаймні її етнічність може дуже сильно перетворитися [6, с. 3-21].

Вивчаючи український етнос, треба наголосити на стрижневому аспекті цієї проблеми, а саме – на етногенезі (походженні) українців. Чому ж вона нас так цікавить? Петро Кононенко наголошує: «Розкриття українського етногенезу – це шлях до пізнання кожним свого органічного зв'язку з рідним народом, його природою, історією, мовою, культурою (а відтак – усвідомлення своєї як особистості, так і всезагальності, а також як своїх прав, так і обов'язків, як джерел, мотивів, так і наслідків формування та діяння), а тим самим з землею, вселюдством, космосом, адже як ми бачим, і український етнос є наслідком як індивідуально-субстанціального розвитку, так і багатоманітних впливів етносів Європи та Азії, що означає – їхнього соціального, духовного, психічного буття та культури. Це – найефективніший шлях до самопізнання та самореалізації, отже – до щастя» [3, с. 87].

Грунтуючись на цих засадничих позиціях, а саме, вагомості й актуальності осягнення проблеми походження та формування українського етносу, протягом ХХ ст. виникло багато концепцій і теорій, автори яких намагалися розв'язати це архіважливе питання. З цього приводу автор навчального посібника «Українська етнологія» Борис Савчук зазначає: «Значний вплив на такі наукові пошукування мали ідейна заангажованість, пануючі загальнотеоретичні постулати, громадський романтизм чи консерватизм та інші характерні для тієї чи іншої епохи ідеологічні явища. Серед безлічі теоретичних конструкцій можна вирізнити принаймні п'ять

основних концепцій формування (етногенезу) українського народу. Це: автохтонна, трипільська, ранньослов'янська, києворуська та пізньосередньовічна. Умовність такого поділу, з одного боку, зумовлюється численними модифікаціями названих концепцій, а з другого – всередині кожної з них існують різні варіанти і течії» [5, с. 56-57]. Ми погоджуємося з цією слушною думкою Б. Савчука, бо ж скільки людей – стільки думок, тим паче в середовищі науковців, де майже кожен себе вважає неординарною особистістю і креативним творцем оригінальних наукових парадигм і теорій.

В даний час досить швидко зростає щільність і внутрішньоетнічних, і міжетнічних зв'язків. Однак зникнення багатьох бар'єрів не означає повного стирання відмінностей в майбутньому, а єдність людства не означає його абсолютну уніфікацію і одноманітність. Якісно новий етап в прояві локального різноманітності культур настає в сучасну епоху. Проявляється це по-різному, наприклад, в досвіді культурного відродження майже зниклих народів. До якої пори зберігається той чи інший етнос? Народ живе доти, поки це комусь потрібно, причому носіями його культурних традицій і навіть мови можуть бути не тільки його безпосередні генетичні нащадки.

В Україні проживають представники понад 130 націй і народностей.

Турбота про національні меншини стала однією з основних проблем національної політики. У прийнятій 1 листопада 1991 року Верховною Радою Декларації прав національностей України підкреслювалося, що Україна гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні економічні, політичні, соціальні та культурні права.

Прикладом відродження етнічної культури є караїми, корінний малочисельний народ України. Кримські караї (кримські караїми-тюрки) – корінний народ Криму, об'єднаний спільністю крові, мови та звичаїв, усвідомлює власну етнічну індивідуальність, кровну спорідненість з іншими тюркськими народами, самобутність культури і релігійну самостійність.

Початковий етап етногенезу кримських караїмів історики як правило відносять до VIII-X століть – епохи існування Хазарського каганату.

Більшість дослідників вважають, що предками караїмів Криму були племена, що входили до складу Хазарської держави і місцеве, аборигенне населення Криму, яке відрізнялося строкатим етнічним складом. Серед предків кримських караїмів – протоболгари, сармато-алани, частково, готи. До складу цього етносу увійшли також і половці (у караїмів зберіглося прізвище Комен – від етноніма половців – кумани). В антропологічному, в цілому європеїдному вигляді караїмів спостерігаються і ознаки монголоїдності.

У наші дні в усьому світі налічується близько двох тисяч кримських караїмів, близько тисячі з них проживають на своїй батьківщині, в Україні.

Караїмська мова, поряд з кримськотатарською, відноситься до кипчакської групи тюркських мов. Вона має три діалекти: кримський, який майже повністю збігається із середнім (орта йолакь) діалектом кримськотатарської мови, тракайський (діалект литовських караїмів) і галицько-луцький діалект.

Це один з найбільш древніх збережених тюркських мов. Дані караїмської мови вказують на те, що караїми послідовно входили до складу хунського, булгаро-хазарського, узо-печенізького племінних союзів, пізніше – в кипчаксько-половецький племінний союз з панівною кипчакською мовою, основні риси якої караїми зберегли і в сучасних діалектах. Караїмська – одна з найбільш чистих тюркських мов, збереження якої сприяло її введенню в богослужбову практику у караїмів і ранній (не пізніш XI ст.) переклад на неї Старого Завіту. Запозичень з інших мов в мові караїмів мало, це в основному, слова арабського, перського і слов'янського походження. Наявні в караїмській мові елементи аланської лексики дослідники пов'язують з участю сармато-аланів в етногенезі караїмів. Подібне явище характерне і для мови кримських татар.

Однак доля і перспективи караїмської мови в Україні вселяють тривогу. Нині цією мовою володіють лише деякі літні люди. Кримськими караїмами робляться кроки до реанімації своєї мови, її збереження для майбутніх поколінь.

Як і окремі люди, народи народжуються, живуть і вмирають. Народження народу це зазвичай або окремі частини вже існуючого народу і оформлення цієї частини в новий, окремий народ, або злиття декількох раніше існуючих етнічних груп (народів, племен і їх частин) в нову спільність і усвідомлення цієї спільністю себе як нового народу. Дуже часто обидва ці процеси переплітаються або проходять паралельно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barth F. *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston, 1969. – 29 с.
2. Бромлей Ю.В. *Современные проблемы этнографии*. М., 1981. – 393 с.
3. Кононенко П.П. *Українознавство*. – К., 1996.– С. 87.
4. Пименов В.В. *Опыт компонентного анализа этноса*. М., 1987. – 210 с.
5. Савчук Б. *Українська етнологія*. – Івано-Франківськ, 2004.– С. 56.
6. Тишков В.А. *О феномене этничности // Этнографическое обозрение*. 1997. – №3. – С. 3-21.

Костенко М.О.

Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

В умовах послідовного соціального перетворення українського суспільства зростає необхідність в психолого-педагогічному дослідженні проблем міжкультурної комунікації. В результаті посилення інтеграційних